

Ruxandra Cesereanu

Reeducarea prin tortură a studenților din închisoarea Pitești (1949-1952)

Între 1949-1952, în România comunistă, a avut loc în închisoarea de la Pitești (considerată de unii analiști ca alcătuiind “laboratoarele diavolului”) un fenomen abominabil cunoscut sub numele de “reeducare studențească”. Eseistul Virgil Ierunca l-a numit “fenomenul Pitești” (în cartea cu același titlu).

În general (deci cu mult înainte de a fi fost adaptată de comuniști), reeducarea ține de o pedepsire necorporală, de meliorismul raționalist al secolului luminilor, de sentimentul de corijare dorit de justiție care își impune, după un lung război atroce împotriva corpului, abstenență și recuperare etică. Reeducarea se naște inițial dintr-un fel de penalitate platonice: nu corpul trebuie pedepsit, căci el este oricum decăzut, ci sufletul, singura materie ispititoare și demnă de recuperat (adevărata reeducare de acest tip va avea loc în aproape toate închisorile din România, înainte de marea amnistie din 1963-1964, dar mai ales la Aiud, în cadrul “cluburilor de reeducare”). Deținutul politic de la Pitești infirmă această penitență autoimpusă a justiției: el nu mai este un subiect juridic în sens clasic, ci un cobai, iar corpul și sufletul lui nu mai sunt o investiție morală și socială, ci un deșeu. În cadrul reeducării de la Pitești, supliciul devine un spectacol dilatat al agoniei cu ușile închise. Tortura “clasică” era crudă și rigidă, dar reglată, nu dezlănțuită ca în lumea modernă. Lentoarea supliciului “clasic” depindea nu atât de agonia corporală cât de încercarea de salvare a sufletului penitentului. În reeducare, scopul este mutilarea prin terfelire a sufletului, după o schingiuire trupească atroce. Dat fiind că anticomunismul era considerat *crimen majestatis*, supliciul din reeducare era un ceremonial al unei Puteri care simte ca ofensă orice îi scapă de sub control și care, ca atare, cere răzbunare. Din supliciul reeducării de la Pitești lipsește un element clasic, poporul, dar un auditoriu-spectator există totuși, atâta doar că el este alcătuit din viitoarele victime (care sunt reeduate mai întâi vizual și auditiv); blasfemiile, tortura, lipsa oricărei măsuri, atmosfera apocaliptică dau uneori senzația de Carnaval, dar este vorba despre un Carnaval tragic, fără trucarea sacrificiului. Dacă aberațiile torționare erau, în general, hazardate și neregulate, reeducarea de la Pitești încearcă omogenizarea lor, căci noua tehnologie de a schingiui ambiționează să fie extinsă nelimitat, reeducarea dorindu-se a fi o tehnopolitică a pedepsirii, în fapt o baie de sânge fără monotonie disciplinară. Atâta timp cât tehnica punitivă corporală pretinde că este terapeutică, totul este permis fiindcă totul este posibil.

Comparând fenomenul Pitești cu alte metode de reeducare, Banu Rădulescu (în revista *Memoria*) arată în ce constă originalitatea malefică a experimentului românesc: victimele erau

alese cu precădere dintre studenți, aceștia trăiau în aceeași celulă cu torționarul care, de preferință, trebuia

să fie cel mai bun camarad al victimei, schingiuirea era reluată contrapunctic și după reeducare, iar pentru a supraviețui, fosta victimă era silită să devină călău. La rândul său, Virgil Ierunca pune în paralel fenomenul Pitești cu “spălarea creierului” și cu “sinuciderea personalității”, procedee chinezești însoțite de tortură fizică, dar fără ca ea să fie infinită ca la Pitești; Virgil Ierunca amintește și de “spălarea creierului” ca mutilare exclusiv psihică sau de metoda numită “încercarea” sau “proba”. Comparându-le cantitativ și expresiv, față de reeducarea prin sânge de la Pitești, metodele chinezești sunt mai blânde; dar blândețea schingiurii mentale este aparentă. Inițial, reeducarea a fost susținută din două puncte de vedere opuse, atât de “Cain”, cât și de “Abel”: unul clama reeducarea prin violență (Eugen Țurcanu), altul prin non-violență și propagandă (Alexandru Bogdanovici, care ar fi ajuns, poate, la o metodă apropiată de cea chinezească, dacă autoritățile ar fi avut răbdare; metodei sale i se mai spunea și “autoreeducare”). Testată la Suceava, prin non-violență, reeducarea a eșuat; reluată amplu și machiavelic la Pitești, atât la nivel moral (blasfemie, trivialitate) cât mai ales fizic (tortura de uzură), reeducarea prinde rădăcină. Tehnica lui Eugen Țurcanu și formula sa predilectă era aceea de “a stoarce”. Studenții au fost cei pe care s-a mizat în primul rând, astfel ca prin reeducarea lor să fie slăbită rezistența anticomunistă. Ei au fost triați în funcție de virulență și de gradul de pericolozitate: erau vizați studenții cu aptitudini creștine, așa-zii studenți mistici, clasificați după tăria lor morală în reeducabili și “catolici” (fanatici anticomuniști). În opinia unei *victime vinovate* (categorie propusă sugestiv de Viorel Gheorghită în *Et ego Sărata-Pitești-Gherla-Aiud*), a unui reeducat la Pitești care depune mărturie despre faptul că a fost victimă, dar și că a fost silit să fie torționar efemer, nuanțarea fenomenului Pitești este subtilă: aceea între *a fi în infern* (situație de care au parte toți deținuții politici) și *a face parte din infern* (situație specifică doar pentru reeducați). Chiar dacă reeducații nu au fost sfinți, ci doar oameni, ei au dovedit slăbiciune, dar nu ticăloșie, explică Viorel Gheorghită, cu excepția, firește, a celor care aveau vocația de schingiuitori. Același mărturisitor refuză pentru sine atât postura de victimă, cât și pe aceea de vinovat, considerându-se a fi doar un om cu destinul său, deși tot el este cel care a propus categoria de victimă vinovată. În ultimă instanță, însă, în opinia sa de martor atât al capitulărilor prin sânge de la Pitești, cât și al celor morale de la Aiud, comportamentul uman are doar două limite extreme: *ticăloșia lașă* și *eroismul sublim*, între ele existând variate comportamente cenușii care nu trebuie blamate atâta timp cât nu ating limita de jos.

Reeducarea avea patru etape, fiecare reprezentând câte o “bolgie” specializată. Prima, *demascarea externă*, consta în obligativitatea victimei de a deconspira ceea ce tănuise la ancheta oficială. Torționarul avea în această etapă funcția unui duhovnic “negru”, spovedania victimei trebuind să fie o inventariere a unor culpe politice apte să satisfacă auditoriul. Cea de-a doua etapă, *demascarea internă*, consta în denunțarea celor care-i facilitaseră victimei viața în detenție. A treia etapă, cea mai atroce, *demascarea morală publică*, era pusă sub

semnul patologicului, căci victimele trebuiau să blasfemieze (masochist, autoflagelator și cu o voluptate disperată) valori-tabú (precum familia sau Dumnezeu); cea de-a treia etapă desăvârșește decăderea umană, fiind o groapă comună în care trebuia aruncat și renegat trecutul, “haznaua libidourilor refulate”, cum o numește Marcel Petrișor (*Fortul 13 Jilava*). Delirul lua proporții uriașe, având ca scop final desacralizarea și vulgarizarea oricărei valori morale, umane, religioase, etc.; erau preferate spovedaniile perverse, cei mai chinuți fiind studenții teologi și fiii de preoți (există chiar o “poetică” a supliciului, celor din urmă înscenându-li-se liturghii negre). Unii mărturisitori văd în autodemascarea un spectacol de spovedanie neagră, căci “inversându-se modelul sacru, la capătul 'confesiunii' urma 'angajamentul' de a nu mai repeta greșala și de a făptui conform indicațiilor, întocmai ca în cazul energumenului pregătindu-se să-și împlinească un canon ce să-l curățească” (Mihai Rădulescu, *Casa lacrimilor neplânse*).

Cea de-a patra etapă făcea trecerea de la condiția de victimă la cea de călău, proaspătul reeducat trebuind să fie apt să conducă demonstrativ procesul de reeducare al celui mai bun camarad din celulă, pe care îl va tortura exemplar. Referindu-se la această coabitare victimă-călău în aceeași făptură, Mihai Rădulescu propune conceptul de “complex Țurcanu”. Demascarea exterioară era dublată de cea interioară, utilă pentru statuarea noului homunculus propus de comunism –*neo-omul*, iar reeducații erau supuși pavlovian unor teste fizico-morale, fiind folosiți ca și cobai. Unii trecători prin reeducare consideră că schingiuirile aveau loc din “sadism abisal”, dar și din invidia torționarilor față de cei care nu cedaseră și a căror rezistență îi sfida pe cei care cedaseră. Dacă reeducații prin sânge de la Pitești nu sunt totuși niște reeducați reali, ci niște indivizi dresați (căci, deși mutanți o vreme, marcați și obsedați de Pitești, după ieșirea din închisoare, majoritatea vor depăși trauma), dacă ei nu se identifică într-adevăr cu agresorul, ci doar mimează acest lucru, trecerea de la stadiul de victimă la cel de călău se face, după Alina Mungiu (*Istoria românilor după '89*), prin ritualizarea credinței. În cea de-a patra etapă mai ales, reeducații se dedublează schizoid, iar scindarea este descrisă ca o decorporalizare în care sufletul este spectator, iar trupul, actor: “Parcă eram dedublat. Aveam impresia că duhul meu stătea departe și ascultă cum strigă trupul meu... Aveam senzația că mă văd pe mine însumi de la o distanță oarecare, apoi încet-încet cele două ființe s-au apropiat una de alta contopindu-se. Începeam să preiau controlul asupra mea însumi.” (Octavian Voinea, *Masacrarea studențimii române în închisorile Pitești, Gherla, Aiud*). Tot în timpul celei de-a patra etape, dar și după reeducare, apare din partea proaspeților reeducați deveniți reeducatori o competiție satanică în a chinui și a spiona. Această concurență avea ca scop legiferarea desolidarizării și accesul între “aleșii” lotului de schinguitori imuni la tortură.

Tortura putea fi aplicată în oricare din cele patru etape, ea nu avea limite temporale sau medicale și era obligatorie. Costin Merișca (*Tărîmul gheenei*) amintește, de pildă, cazul unui schingiuit care ajunge să-și adore în delir călăul, cerându-i să-l biciuiască în locurile nevătămate până atunci, pentru a testa durerea. Oricât de spectaculoasă ar fi fost demascarea și autodemascarea, substratul reeducării era tortura, doar astfel ajungându-se ca victimele să

aibă reflexe pavloviene. Costin Merișca enumeră trei soluții posibile în fața reeducării: refularea, moartea și nebunia, însă doar cea dintâi depinde de voința celui torturat. Sinuciderea era utopică, reeducarea nu putea fi evitată, iar victimele erau silit să supraviețuiască doar ca să devină călăi. Disperarea victimei devenită torționar era dramatică; D. Bacu (*Pitești, centru de reeducare studențească*) prezintă cazurile unor reeducați care își conștientizau condiția de epave umane și care, la origine, erau inocenți, dar, odată deveniți torționari, absolut puri rămâneau doar cei morți în timpul torturilor. Nu zadarnic amintește D. Bacu de persecuțiile la care erau supuși primii creștini (autorul pledează pentru ideea de satanizare și

de laborator antichristic la Pitești), deși se cuvine o specificare: dacă aceștia deveniseră martiri pentru și prin credința lor, murind eroic, în cadrul fenomenului Pitești, martiri sunt doar morții, cei vii, chiar dacă inocenți cândva, au un statut hibrid. Coborârea lor în infern și autoterfelirea cu patos isteric, pervertirea psihologică, le conferă statutul de mutanți (căci termenul de suflete faustice este inadecvat) și chiar de făpturi “spurcate” (termenul îi aparține lui Marcel Petrișor).

Dilema fenomenului Pitești constă în judecarea condiției confuze de victimă-călău, de hibrid, culpabilitatea problematică, inocența preschimbată prin dresaj concret în culpă. Căci, dacă nu există o vinovăție originală, există una dobândită pe parcurs. Marcel Petrișor îi compară pe reeducați cu martirii ori eroii încercați de Dumnezeu: Avram, Iov, Hristos, Pavel (ultimul, în cazul reeducatorilor redeveniți victime); cel mai des apare numele lui Iov, dar observația pe care o face Marcel Petrișor (*Secretul fortului 13*) este aceea că, dacă în acest caz, Diavolul s-a atins doar de trupul lui Iov, în privința celor care au trecut prin experimentul de la Pitești, Diavolul s-a atins și de sufletul lor, pe acesta mutilându-l mai grav.

Mihai Rădulescu (*Casa lacrimilor neplânse*) va insista pe similaritatea schingiuirilor din reeducare cu martiriile creștine, cu specificarea că martiriul reeducaților a fost mai îndelungat decât acela al sfinților creștini. De altfel, tot scenariul reeducării este pus de Mihai Rădulescu în paralel cu martiriul lui Hristos, până și în elementele sale colaterale: astfel autoritățile penitenciare care au știut și îngăduit tortura între deținuți au jucat rolul unui Pilat din Pont demonizat, care nu aude și nu vede, nu fiindcă nu poate să facă aceasta, ci fiindcă nu vrea. Deoarece scopul ardent al reeducării era negația metafizică (uciderea lui Dumnezeu) și autonegația umană (omul ipostaziat ca și creație diabolică) Mihai Rădulescu recomandă studierea acestui fenomen “în școlile teologice, ca revers al creației lui Dumnezeu”. În ultimă instanță, esența fenomenului Pitești este obținerea unui om invers celui inițial (omul pe dos), prin instaurarea autodemolării: “*Omul, în loc să-l urască pe dușmanul care l-a adus în starea aceasta de distrugere fizică și morală, ajunge să lupte împotriva propriei persoane. Împotriva propriei lui existențe. Se pune total în slujba adeversarului...*” (Octavian Voinea, *Masacrarea studențimii române în închisorile Pitești, Gherla, Aiud*).

Dumitru Gh. Bordeianu (*Mărturisiri din mlaștina disperării*), o victimă silită să devină călău efemer și care vede în fenomenul Pitești o satanizare intensă, vorbește despre “mlaștina

disperării” în care se aflau reeducații, despre o disperare maculată și solitară. El este silit să îl lovească tocmai pe cel pe care-l considera a fi mentorul său; îl lovește confuz, incapabil să mai gândească și comentariul său este autoculpabilizator: “Că am lovit tare sau nu, nu mai are nici o importanță, ci faptul că am lovit omul care-mi era cel mai drag și de la care am învățat afteia și afteia lucruri... Am lovit omul pentru care eram capabil să merg la moarte.” De altfel, Dumitru Gh. Bordeianu nu va mai avea putere nici să-i ceară iertare mentorului său, nici să-l privească în ochi, iar atunci când și el va fi torturat, va simți că ispășește de fapt pentru lovitura dată celuilalt. Autorul va reveni asupra “mlaștinii disperării” care înseamnă *neputința de a te sinucide* pentru a evita tortura continuă și *neputința de a lupta bărbătește* cu schinguitorii; “mlaștina disperării” mai înseamnă apoi și necredința cu de-a sila (în liturgiile negre de Crăciun sau Paști) ori chiar nebunia. Punctul maxim al experimentului de la Pitești îl constituie tortura între victime sau *tortura prin noi înșine*, cum o numește Dumitru Gh.

Bordeianu: torționarii aleși dintre fostele victime torturau silit (atunci când nu era vorba de sadici), ca niște mecanisme stricate, într-un delir colectiv; au fost cazuri în care, în timp ce își chinuia victima, torționarul plângea, iar victima îi cerea să fie lovită, astfel ca torționarul să nu fie schingiuit la rândul său. Maltratată de prieteni siliți să-l chinuie, Dumitru Gh. Bordeianu mărturisește despre o trăire exaltată și maladivă: “În loc să trăiesc ura și răzbunarea, trăiam plăcerea și satisfacția - s'ar părea paradoxal - că cei care mă loveau, nu o făceau din ură, ci pentru că erau nebuni, constrânși și torturați să facă ceea ce făceau. În clipa aceea, i-aș fi strâns în brațe și le-aș fi sărutat rănilor și vânătăile de pe corpul lor.” Schingiuieste ca să nu fii schingiuit, iată maxima închisorii moderne de la Pitești, loc unde, nu doar nietzscheean, între 1949-1952, Dumnezeu murise.

Încercarea de a prelungi experimentul de la Pitești și în alte închisori eșuează (deși fenomenul este testat la Gherla, mai ales, unde prinde rădăcină, efemer, apoi la Canal în așa numitele “nopti ale Sfântului Bartolomeu”, dar și în alte spații de detenție, la Târgu-Ocna, de pildă), chiar dacă, pentru a reuși, torționarii selectează deținuți bătrâni, mizând pe incapacitatea lor biologică de a rezista la tortură. În 1952, reeducarea prin sânge este stopată, datorită scurgerilor de informații, drept care lotului inițial de torționari (au fost selectați doar cei care avuseseră tangență cu legionarii) i se înscenează un proces, iar Eugen Țurcanu (“păpușă” a reeducării, dar și “păpușar” al demascărilor, cum îl numește un înalt funcționar al aparatului de presiune) și câțiva dintre complici sunt executați. Din documentele privitoare la ancheta lui Țurcanu și a comandamentului său reiese că torturile au fost indicate și aprobate de autoritățile comuniste (deși acestea au pretins doar că au îngăduit reeducarea, nu și că au ordonat-o) și că Țurcanu însuși a fost instruit anume pentru demascări. Declarațiile reeducatorilor anchetați sunt în mod flagrant dirijate de anchetatori, doar astfel fiind posibilă amendarea oficială a experimentului de la Pitești ca fiind un prilej de antrenare a unor spioni legionari intra și extra-penitenciari sau încercarea de acreditare a imaginii că reeducarea era o probă de călire a legionarilor vizând un antrenament terorist pentru rezistența în munți sau o trambulină pentru infiltrarea în posturi cheie ale regimului comunist. Cea mai paradoxală

acuză de la procesul înscenat a fost aceea de a proiecta în reeducați umbra unor kamikaze camuflați, victime care au acceptat schingiuirea pentru a-i compromite pe călăi; cum altfel decât printr-o absurditate ar fi putut Puterea comunistă din România să justifice sadismul și zelul tortionarilor! De altfel, în timpul procesului și înaintea lui, câteva din fostele victime de la Pitești au parte iar de dedublare, datorită torturilor practicate de Securitate, pentru a-i face pe martori să joace după un rol prestabilit. După executarea lui Eugen Țurcanu (anchetații din lotul reeducaților susțin posibilitatea unui Țurcanu căit înainte de moarte) ia naștere în detenție *contrareeducarea*, dificilă cu atât mai mult cu cât reeducații (victime-călăi) dobândiseră reflexe de dedublare schizoidă. Mai târziu, va fi inițiată a doua reeducare, cu precădere la Aiud, o reeducare strict mentală (spre deosebire de cea de la Pitești), înrudită cu metodele chinezești, urmărind compromiterea și desolidarizarea deținuților, în special a legionarilor, în ședințe publice (“cluburi de reeducare”). Ea este echivalentă etapei propusă cândva de Alexandru Bogdanovici la Suceava.

În opinia mea, însă, problema fenomenului Pitești rămâne în continuare ambiguă și deschisă interpretărilor, iar mutația produsă de acest experiment este una teologică, marcând, așa cum susține D. Bacu, trecerea de la om ca și creație divină, la om ca divinitate creatoare infernală.